

РЕЦЕНЗІЇ

© Василь Ботушанський

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ
РАЙКІВСЬКОГО І.Я. «ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ
В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ
XIX СТОЛІТТЯ» (ІВАНО-ФРАНКІВСЬК:
ВИДАВНИЦТВО ПРИКАРПАТСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА, 2012. – 932 с.**

Однією з основоположних складових української національної ідеї є національна єдність, що трактується в політологічній термінології як «соборність». Це поняття вживається як властивість за значенням «соборний», що означає «об'єднаний», «неподільний», тобто соборність – це об'єднаність, цілісність, неподільність. Концептуальне визначення соборності до сьогодні залишається досить розпливчастим, існує дефіцит цілісних узагальнюючих досліджень на сучасній методологічній основі, що висвітлюють розвиток уявлень про національну єдність України. Книжка І.Я.Райківського написана в руслі «інтелектуальної історії» / «нової інтелектуальної історії» – напрямку історичних досліджень, у полі зору якого опинився загальний стан індивідуальної і колективної свідомості, що включає в себе дослідження інтелектуальної сфери. Предметом дослідження науковця з Івано-Франківська стало виникнення і рецепція ідеї національної єдності (соборності) в контексті формування модерної української національної свідомості в південно-західній Галичині, утвердження українофільства серед місцевих русинів крізь призму суперництва національно-політичних орієнтацій – українофільської, русофільської, полонофільської та австрофільської, а також наддніпрянсько-галицькі зв'язки.

Наукова і суспільно-політична актуальність теми пов'язана з необхідністю ретроспективної реконструкції процесу модерного українського націотворення (національного відродження) під кутом зору сучасних наукових підходів, з урахуванням здобутків західної історіографії, що були малодоступними донедавна в Україні, на основі ґрунтовного опрацювання широкої джерельної бази. Монографія І.Я.Райківського є першою спробою узагальнити розрізнений матеріал, підпорядкувавши його основній меті – з'ясувати витоки, особливості та етапи формування ідеї української національної єдності в Галичині XIX – початку XX ст. Автору вдалося зібрати й опрацювати великий масив джерел із шести центральних (Центральний

державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний історичний архів України у Києві, Центральний державний історичний архів України у Львові, відділ рукописів ЛННБ ім. В.Стефаніка, відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка, Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського) та двох обласних державних архівів (Державний архів Івано-Франківської області, Державний архів Львівської області) в Україні, десяти зарубіжних архівних установ у Польщі та Росії, а також у Словаччині, де автор стажувався нещодавно. Усього до списку літератури увійшло близько 400 назв архівних справ. Серед використаних у роботі першоджерел І.Я.Райківський широко залучив джерела особового походження, передусім епістолярну спадщину, мемуарну літературу, щоденники, автобіографії, наукові, публіцистичні та художні твори тогочасних діячів, періодичну пресу досліджуваного періоду тощо.

Значна частина зібраного матеріалу вперше введена автором до наукового обігу, що дало змогу всебічно підійти до висвітлення досліджуваної теми, скласти багатоклірну палітру громадського життя в австрійській Галичині. Можна погодитися з твердженням львівського професора Л.О.Зашкільняка про методологічні аспекти в розвитку вітчизняної історіографії: «Якщо раніше (до 1991 р. – Авт.) українська історія виглядала як невпинний лінійний процес зміни суспільних формацій та класової боротьби, то тепер її пишуть як лінійний процес становлення нації чи державності, але в річищі тієї ж телеології» [1, с.44]. Вважаємо, що в цьому контексті рецензована монографія є вдалою спробою розкрити механізм формування новочасної української національно-політичної свідомості в XIX ст. на прикладі Галичини – історичного регіону, що відіграв особливу роль в утвердженні ідеї соборності України. І.Я.Райківський логічно стверджує, що «попри значне пошквалювання наукових зацікавлень до українського руху в південно-західній Галичині питання про генезис та особливості утвердження українофільських настроїв у краї через його позірну (і помилкову) самоочевидність і непатріотичність досі не стало предметом узагальнюючого дослідження, наукової дискусії» [2, с.13]. Підґрунтям для здійсненого ним наукового аналізу проблеми стало серйозне опрацювання фахової літератури не лише українських, а й широкого кола зарубіжних і діаспорних дослідників.

Дослідження І.Я.Райківського охоплює період від початку XIX ст. до 1890-х рр., тобто від пе-

редумов і становлення українського народознавства як науки по обидва боки російсько-австрійського кордону, утворення «Руської трійці» – зачинателів нової української літератури в краї, до політики «нової ери», що стала переломним етапом в українському національно-політичному русі Галичини. На зламі XIX–XIX ст. відбулася політизація національного руху, формування партійно-політичної системи, утворення новітніх українських партій, що виступили під гаслом національної самостійності та «соборності» України. Отже, рецензована книжка дає уявлення не лише про проникнення українофільських ідей у суспільство крізь призму кількісних показників, але й проаналізовано якісні перетворення, яких зазнала українська орієнтація в історичній ретроспективі, по суті, автор намагався зрозуміти, як галицькі русини стали українцями, чи існували цьому альтернативи. У пошуках відповіді на поставлені питання автору довелось порушити досить складні й дискусійні методологічні проблеми, враховуючи існування суперечностей у висвітленні української історії XIX ст., зокрема між примордіалістською і модерністською версіями націотворення.

І.Я.Райківський звернув увагу на сучасні теорії нації і націоналізму, зробив концептуальний аналіз становлення української національної свідомості, під якою розуміється уявлення про себе, як про національну спільноту, про націю. Дослідження модерного українського націотворення («національного відродження») на основі широкої джерельної бази, з використанням праць авторитетних вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі націології важливе ще й тому, що дає уявлення про органічність українофільства як національно-політичної орієнтації. Як стверджує автор монографії, «це є своєрідною відповіддю на політизовані, неприхильні до українського руху публікації», яких, на жаль, не бракує в зарубіжній, особливо російській історіографії. Хотілося б назвати, для прикладу, кілька сучасних псевдонаукових видань у Росії («Украинская» болезнь русской нации», «Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола» і т.п. [3]). «З другого боку, – наголошує він, – науковцям в Україні необхідно долати культивоване на державному рівні надміру спрощене розуміння національного патріотизму, брати на озброєння новітні теоретико-методологічні підходи до висвітлення проблем українського націотворення» [2, с.14, 15].

Структура роботи логічна, складається з п'яти розділів, 15 підрозділів, що висвітлюють різні аспекти досліджуваної теми в проблемно-хронологічному аспекті. Враховуючи великий обсяг книги (майже 52 друк. арк.), автор для полегшення пошуку необхідного матеріалу вмістив у змісті в межах кожного підрозділу короткі «ліхтарики»,

структурні елементи розгорнутого плану. З цією ж метою в кінці монографії зроблено іменний покажчик (с.913–924), а для англومовного читача – велику анотацію англійською мовою. У своїй монографії І.Я.Райківський ґрунтовно розкрив усвідомлення етнічної спорідненості Галичини з Наддніпрянською Україною в першій половині XIX ст., місце і роль «весни народів» 1848–1849 рр. в утвердженні проукраїнської концепції національної ідентичності, розвиток українофільської і русофільської орієнтацій у процесі національної самоідентифікації галицько-руського населення в 1860–1870-х рр., кристалізацію ідеї національної єдності українців та перетворення Галичини в український «П'ємонт» на зламі XIX–XX ст.

Характерно, що І.Я.Райківський намагався використовувати в книжці на підтвердження своїх думок цитати (уривки з періодичної преси, висловлювання відомих діячів XIX – початку XX ст. та ін.) тогочасним правописом («максимовичівкою», «кулішівкою», «желехівкою», «драгоманівкою» і т.д.), щоб показати складність і неоднозначність процесу модерного українського націотворення. Як правило, для минулих періодів в українській історіографії вживається сучасний етнонім «українець» і похідні від нього. Однак у випадку дослідження формування модерної української національної самосвідомості в Галичині автор аргументовано намагався показати зміну етноніму (русин/руський на українець/український. – Авт.) у динаміці, за висловом К.Левіцького, «вислови Русини, Українці та руський, українсько-руський, русько-український і український ... уживати так, як їх у відноснім періоді у нас уживано, щоби тим способом виказати історичний процес» утвердження «назви нашого народу і нації» [4, с.17].

У монографії вперше розкрито процес самоусвідомлення галицькими русинами себе як частини загальноукраїнського простору, показано в динаміці розвиток уявлень українських діячів Наддніпрянщини про Галичину та її населення, удосконалено погляди про внесок галичан у кристалізацію новочасної української національно-політичної свідомості, загальну схему українського національного руху в півавстрійській Галичині, що розглядається не лінійно, як наперед задана реальність, а в контексті перехресної дії кількох національно-політичних орієнтацій, а також з урахуванням польського і російського чинників. У рецензованій книжці отримали подальший розвиток сучасні оцінки русофільства («москвофільства») і полонофільства як органічної частини українського «національного відродження» XIX ст., висвітлення зв'язків Галичини з Наддніпрянською Україною австрійського періоду. І.Я.Райківський тільки побіжно торкнувся території Буковини й особливо Закарпаття («Карпатської Русі»), де формування

ідеї української національної єдності мало певні особливості: місцеве українофільство, на відміну від Галичини, розвивалося в суперництві з неслов'янськими національними рухами. Зокрема, автор підтримав концепцію чернівецького професора О.В.Добржанського, що за посередництва Галичини відбувалося поширення культурного впливу з Наддніпрянщини на Буковину [5].

Рецензована монографія І.Я.Райківського певною мірою руйнує звичасну практику розглядати окремо історію південноукраїнської та північноукраїнської частин України з наголосом на більш або менш сприятливих для українського руху різницях політичних режимів. Автор переконливо показує, що українська національна ідея від середини XIX ст. існувала як понадкордонне інтелектуальне явище, у становленні й розвитку якого відіграла ключову роль тогочасна передова інтелігенція. Звідси дослідження цілком виправдано побудовано на співставленні взаємних образів «українськості» («руськості», «малоруськості»): образу Галичини в уявленнях української інтелігенції Наддніпрянщини і навпаки, тобто як образ України («Малоросії») уявлявся галичанами. Причому внутрішнє русько-українське національно-культурне і політичне життя органічно розглядається автором на тлі модерних націотворчих процесів у Центрально-Східній Європі. Основні положення і висновки роботи є достатнім чином аргументованими, мають наукову новизну і, на наш погляд, сприятимуть подальшим науковим дискусіям у вивченні української історії XIX – початку XX ст.

1. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська історична наука / Леонід Зашкільняк // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми : колективна монографія / за ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2004. – С. 24–57.

2. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття / Ігор Райківський. – Івано-Франківськ, 2012. – 932 с.

3. «Украинская» болезнь русской нации / Составитель серии М.Б.Смолин. – М., 2004. – 560 с.; Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: сборник / вступ. статья и коммент. М.Б.Смолина. – М., 1998. – 432 с.; Ульянов Н.И. Украинский сепаратизм. – М., 2004. – 416 с.

4. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / Кость Левицький. – Львів, 1926. – 736 + X с.

5. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці, 1999. – 574 с.

© Борис Білецький

**РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРНИК ДОКУМЕНТІВ
«БУКОВИНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ 1914 – 1918 РР. ДОКУМЕНТИ» /
УПОРЯДКУВАННЯ, ПЕРЕДМОВА,
КОМЕНТАРІ, ПЕРЕКЛАД З НІМЕЦЬКОЇ
ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ
В.М. БОТУШАНСЬКОГО. –
ЧЕРНІВЦІ: ТЕХНОДРУК, 2014. – 356 с.**

Перша світова війна, початок якої відносять до 1 серпня 1914 р., проклала дорогу й Другій світовій війні, стала трагедією для всього людства. Вона не оминула і Україну, яка стала однією з бойових арен військових дій всієї війни, що точилися на європейському континенті. Про це засвідчує низка військових операцій, що відбувалися на українських землях. В неї було втягнуто 38 держав. За роки війни було вбито 10 млн.чол., каліками стало близько 20 млн.чол. Це була наймасштабніша і найбільш кровопролитна війна. Як засвідчують документи, в ній загинуло стільки людей, скільки загинуло у всіх попередніх європейських війнах за тисячу років.

Постраждала у цій війні і Буковина. Російська імперія вела цю війну під гаслами «звільнення під'яремної Русі», «собирання русских земель», захисту «русских братьев».

Про війну 1914-1918 рр. у країнах світу опубліковано десятки тисяч різнопланових монографій, статей, брошур, повідомлень. У зв'язку з 100-річчям від її початку та зростанням світової напруженості, пов'язаної з гонкою озброєнь, на що у 2013 р. витрачено 1,75 трлн.дол., а також намаганням деяких держав установити новий світовий порядок, що може бути потенційною загрозою Третій світовій війні, дослідження з цієї проблематики значно активізувалось.

В основу праць про Велику війну 1914-1918 рр. покладено, як правило, відповідні документи, матеріали, спогади – одним словом різні джерела чи то з архівних фондів, чи з опублікованих документальних збірників. Це було характерним і при написанні праць з історії України, її складової – Буковини вказаного періоду.

Серед низки праць, в яких розглядається дана проблема, присвячена подіям в роки війни в Україні, в тому числі і на Буковині, важливе місце належить праці, яка підготовлена відомим вченим – буковинознавцем, доктором історичних наук, професором Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Василем Мефодієвичем Ботушанським, «Буковина в роки Першої світової війни 1914-1918 рр. Документи»*.

Пропонований збірник документів присвячений 100-річчю початку Першої світової війни на Буковині, територія якої, як і сусідньої Галичини,